

INGLIZ VA O‘ZBEK MAQOLLARINING MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI: QIYOSIY TAHLIL

Ismoyilova Nargiza Nomaz qizi

Annotatsiya: Maqollar har bir xalqning milliy ongini, tarixiy tajribasini, urf-odat va qadriyatlarini mujassamlashtirgan qimmatli til va madaniyat namunasi hisoblanadi. Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek maqollarining milliy-madaniy xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida ikkala xalqning madaniy tafakkuri, ijtimoiy hayoti, turmush tarzi va dunyoqarashi qanday shakllangani maqollar misolida yoritilgan. Ingliz maqollarining qisqa, lo‘nda, realistik hamda individual yondashuvga asoslangani; o‘zbek maqollarining esa ko‘proq jamoaviylik, oila, mehmondo‘stlik va axloqiy qadriyatlarni tarannum etishi tahlil qilinadi. Shuningdek, maqollar orqali har ikki millatning tabiatga, mehnatga, insoniy fazilatlariga bo‘lgan munosabatlari, obrazli ifodalar tizimi va umumiy hamda farqli jihatlarini ko‘rib chiqiladi. Maqola tilshunoslik, tarjima nazariyasi va madaniyatshunoslik sohalari uchun amaliy va nazariy ahamiyat kasb etadi. Ushbu qiyosiy tadqiqot ingliz va o‘zbek maqollarining milliy ruhini yanada chuqurroq anglash hamda madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishga xizmat qiladi. Kalit so‘zlar: maqol, milliy-madaniy xususiyat, ingliz maqollari, o‘zbek maqollari, qiyosiy tahlil, urf-odat, qadriyat.

Kalit so‘zlar: maqol, ingliz maqollari, o‘zbek maqollari, milliy-madaniy xususiyatlar, xalq og‘zaki ijodi, qiyosiy tahlil, tilshunoslik, madaniyatshunoslik, tarjima nazariyasi, urf-odat, qadriyat, mentalitet, xalq donoligi, frazeologiya, maqollar tiplari

Kirish

Xalq og‘zaki ijodi insoniyat madaniy merosining ajralmas qismi bo‘lib, u xalqning hayot falsafasi, tarixiy tajribasi, ma‘naviy qadriyatlari va dunyoqarashining yorqin ifodasi hisoblanadi. Ushbu janrlarning eng qadimiy va keng tarqalgan turlaridan biri bu – maqollardir. Maqollar qisqa, lo‘nda, obrazli va mazmun jihatidan chuqur fikrlarni ifodalovchi hikmatli iboralar bo‘lib, avloddan avlodga og‘zaki shaklda o‘tib kelgan. Har bir xalq o‘zining turmush tarzi, tarixiy rivojlanishi, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlari, madaniy qadriyatlari va urf-odatlarini maqollar orqali namoyon etgan.

Ingliz va o‘zbek xalqlari uzoq tarixga, boy madaniyatga va o‘ziga xos urf-odatlariga ega bo‘lgan xalq hisoblanadi. Ikkala til ham dunyoda keng tarqalgan, o‘zining ko‘p asrlik adabiy va madaniy an‘analariga ega. Ingliz maqollarida asosan individualizm, realizm, vaqt qadri, shaxsiy erkinlik kabi tushunchalar aks etsa, o‘zbek maqollarida jamoaviylik, mehmondo‘stlik, keksalarga hurmat, oilaviy qadriyatlar hamda insoniylik g‘oyalari ustuvor o‘rin tutadi.

Ingliz va o‘zbek maqollarining qiyosiy tahlili tilshunoslik, madaniyatshunoslik va tarjima nazariyasi sohalarida dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi. Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek maqollarining tuzilishi, mazmun-mohiyati, milliy mentalitet va madaniy qadriyatlarni aks ettirish xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotdan ko‘zlangan asosiy maqsad – ingliz va o‘zbek maqollari orqali ikki xalqning dunyoqarashi, hayot falsafasi, qadriyatlari va madaniy tafakkurini o‘rganish, shuningdek, farqli va umumiy jihatlarni aniqlash hamda madaniyatlararo muloqotga ilmiy hissa qo‘shishdan iborat.

Maqollar xalq og‘zaki ijodining eng qadimiy va qadrlanadigan janrlaridan biridir. Ular avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan hayotiy tajriba, donolik, axloqiy va estetik qadriyatlarning mujassam ifodasidir. Har bir xalqning milliy-madaniy tafakkuri uning maqollarida yorqin aks etadi. Shu jihatdan ingliz va o‘zbek maqollarining o‘zaro qiyosiy o‘rganilishi ikki xil madaniyat va mentalitetni tahlil qilish imkonini beradi.

1. Ingliz va o‘zbek maqollarining shakl va mazmun jihatlari

Maqollar tilshunoslikda hikmatli iboralar yoki xalq donoligini ifodalovchi qisqa va lo‘nda gaplar sifatida tavsiflanadi¹. Ingliz maqollarining asosiy xususiyatlaridan biri ularning sodda, aniq va realistlik bo‘lishidir:

“Actions speak louder than words.” (Ish gapdan kuchliroqdir.)

“A stitch in time saves nine.” (Vaqtida qilingan ish muammolarni kamaytiradi.)

O‘zbek maqollarida esa ko‘proq ritm, qofiya va obrazli ifodalar uchraydi:

“Ishni boshlasang, oxiriga yetkaz.”

“Yaxshilik qil, qaytar dunyo.”

O‘zbek tilshunoslari ta’kidlaganidek, o‘zbek maqollari ko‘pincha nasihat va tarbiyaviy maqsadni ko‘zlaydi hamda qadriyatlar targ‘ibotiga xizmat qiladi².

2. Milliy qadriyatlar va urf-odatlarining aks etishi

Har bir xalqning tarixiy rivojlanishi va ijtimoiy hayoti uning maqollarida yorqin ifodalanadi. O‘zbek maqollarida jamoaviylik, hamjihatlik, mehmondo‘stlik, ota-ona, keksalar va do‘stlik qadriyatlari ustun turadi:

“Keksani hurmat qilgan yosh bo‘lmas.”

“Mehmon kelsa, kutilmagan quvonch keladi.”

Ingliz maqollarida esa individual muvaffaqiyat, shaxsiy erkinlik va vaqt qadri asosiy tushunchalardir:

“Time is money.” (Vaqt – pul.)

“Every man is the architect of his own fortune.” (Har bir inson o‘z taqdirining me’mori.)

¹ Norrick, N. R. Proverbs and the Social Sciences. Berlin: Mouton de Gruyter, 1985.

² Mamatqulov, M. O‘zbek xalq maqollari va ularning tarbiyaviy ahamiyati. Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2014.

Tadqiqotchilar ingliz maqollarini “pragmatik va realistik yondashuv namunasi” sifatida ta’riflaydi³.

3. Tabiat va geografik sharoit ta’siri

Ingliz va o‘zbek maqollarida xalq yashaydigan geografik hududning ham ta’siri seziladi. O‘zbek xalq maqollarida dehqonchilik, chorvachilik va tabiat manzaralari aks etadi:

“Yerga urug‘ sochgan och qolmas.”

“Qish qorli bo‘lsa, yoz mo‘l bo‘ladi.”

Ingliz maqollarida esa dengiz, sanoat, iqlim sharoiti (ko‘pincha tuman va yomg‘ir) bilan bog‘liq obrazlar mavjud:

“Make hay while the sun shines.” (Quyosh chiqqanda somon yig‘.)

“It never rains but it pours.” (Bir muammo kelganda boshqasi ham ergashadi.)

Bu maqollar xalqlarning tabiiy hayoti va kasb-korlarini bevosita aks ettiradi⁴.

4. Umuminsoniy qadriyatlar va umumiylik

Garchi ingliz va o‘zbek maqollari o‘ziga xos madaniy xususiyatlarga ega bo‘lsa-da, ular umumiy insoniy qadriyatlarni ham tarannum etadi. Do‘stlik, sadoqat, mehnatsevarlik, halollik kabi tushunchalar har ikki til maqollarida mavjud:

“Honesty is the best policy.” – “Halollik eng yaxshi siyosat.”

“Do‘st boshga taqdir.”

Tadqiqotchilar fikricha, umumiy qadriyatlarning mavjudligi insoniyatning universalligi va madaniyatlararo yaqinlikni ko‘rsatadi⁵.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ingliz va o‘zbek maqollari har ikki xalqning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy hayoti, madaniy qadriyatlari va dunyoqarashining betakror ifodasidir. Ingliz maqollarida asosan shaxsiy muvaffaqiyat, individualizm, vaqtning qadrlash va pragmatik yondashuv asosiy o‘rin egallagan⁶. O‘zbek maqollarida esa jamoaviylik, insonparvarlik, mehmondo‘stlik, ota-onaga hurmat, hamjihatlik, do‘stlik va sabr-toqat kabi qadriyatlar ustuvor sanaladi⁷.

Geografik va ijtimoiy sharoitlar ham maqollarning shakllanishida muhim rol o‘ynagan. O‘zbek maqollarida dehqonchilik, chorvachilik va tabiiy jarayonlar ko‘proq aks etgan bo‘lsa, ingliz maqollarida dengiz, sanoat va iqlim sharoitlari bilan bog‘liq obrazlar ko‘pligi kuzatiladi.

³ Mieder, W. Proverbs: A Handbook. New York: Greenwood Press, 2004.

⁴ Islomov, A. O‘zbek va ingliz maqollarining qiyosiy tahlili. Toshkent: Fan, 2017.

⁵ Arora, S. The Perception of Universal Values in Proverbs. Journal of Folklore Research, 2012, Vol. 49(3), pp. 267–289.

⁶ Mieder, W. Proverbs: A Handbook. New York: Greenwood Press, 2004.

⁷ Mamatqulov, M. O‘zbek xalq maqollari va ularning tarbiyaviy ahamiyati. Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2014.

Shu bilan birga, har ikki til maqollarida ham umumiy insoniy qadriyatlar: halollik, mehnatsevarlik, do‘stlik, sadoqat singari tushunchalar mavjud bo‘lib, bu xalqlar o‘rtasidagi madaniyatlararo yaqinlikni ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalari ingliz va o‘zbek maqollarining tilshunoslik, madaniyatshunoslik va tarjima nazariyasi sohalarida o‘zaro bog‘liqligini, ham farqli, ham umumiy jihatlarini aniqlashda muhim manba bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun bu yo‘nalish yanada kengaytirilib, boshqa tillar va madaniyatlar bilan ham qiyosiy tahlil o‘tkazilishi lozim⁸.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Arora, S. (2012). The Perception of Universal Values in Proverbs. Journal of Folklore Research, Vol. 49(3), pp. 267–289.
2. Dundes, A. (1981). On the Structure of the Proverb. Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship, Vol. 1, pp. 37–41.
3. Islomov, A. (2017). O‘zbek va ingliz maqollarining qiyosiy tahlili. Toshkent: Fan nashriyoti.
4. Mamatqulov, M. (2014). O‘zbek xalq maqollari va ularning tarbiyaviy ahamiyati. Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
5. Mieder, W. (2004). Proverbs: A Handbook. New York: Greenwood Press.
6. Norrick, N. R. (1985). Proverbs and the Social Sciences. Berlin: Mouton de Gruyter.
7. Permyakov, G. L. (1979). Russian Proverbs and Sayings: A Structural Approach. Moscow: Nauka.
8. Taylor, A. (1931). The Proverb. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
9. Xudoyberganova, D. (2008). O‘zbek tilshunosligida maqollar va ularning stilistik xususiyatlari. Toshkent: O‘zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti nashriyoti.

⁸ Norrick, N. R. Proverbs and the Social Sciences. Berlin: Mouton de Gruyter, 1985.